مارتن هایدیگەر: ئەمە چییە، فەلسەفە؟

لە ئەڵمانییەوە: د. حەمید عەزیز
(زانکۆی سەلاحەدین - کۆلێژی ئاداب)

بەم پرسیارە بەرەو ڕووی بابەتێک دەبینەوە کە پان و بەرین و فراوانە، واتە دوورو درێژە، چونکە بابەتەکە پان و بەرینە بەدەست نیشان نەکراوی دەمینێتەوە ، لەبەر ئەوەی دەستنیشان نەکراوە، ئێمە دەتوانین لە بۆچوون و ڕوانگەی جیاوازەوە لە بابەتەکە بکۆڵینەوە. ئیتر بۆیە ئێمە هەمیشە بە شتی ڕاست دەگەین، چونکە لە کاتی لێکۆڵینەوەی ئەم بابەتە فراوان و بەرینەدا تەنیا بیروبۆچوونە شیاوەکییەکان تێکەڵاوی یەکتری دەبن، دەکەوینە داوی ئەو مەترسییەوە، قسەو وتووێژەکەمان بێ سەروبەر بمێنێتەوە.

بۆیە پێویستە ئێمە هەوڵ بدەین، پرسیارەکە بە وردی دیار و دەستنیشان بکەین ئێمە بەم شێوازە وتووێژە کە بە ڕێگایەکی قایمی دڵنیایی کراودا دەبەین. بەم پێیە وتووێژەکە بەیەک ڕێگادا دەڕوات. من دەڵێم: بەیەک ڕێگادا. بەمە ئێمە بە دڵنیاییەوە دانی پیادا دەنێین کە ئەمە تاکە ڕێگایەک نییە. دەبێ تەنانەت بەکراوەیی بمێنێتەوە، ئایا ئەو ڕێگایە کە دەمەوێ لەمەوبەدواوە ئاماژەی پێ بکەم بە ڕاستی یەک ڕێگایە کە ڕێگامان دەدات پرسیارەکە بکەین و وەڵامەکەی بدەینەوە.

با ئێمە جارێک وای دابنێین، ئێمە دەتوانین ڕێگایەک بدۆزینەوە بۆ ئەوەی بە ڕێکوپێک و تەواوەتی پرسیارەکە دەستنیشان بکەین، ئەوکاتە گازندە و ڕەخنەیەکی گران و سەخت ڕووبەڕووی بابەتی وتووێژەکەمان دەبێتەوە. ئەگەر بێتو ئێمە بپرسین:

ئەمە چییە- فەلسەفە؟

ئەوکاتە ئێمە لە بارەی فەلسەفەوە قسە دەکەین. ئەگەر

ئێمە بەو شێوازە بپرسین لە ئاستێکی سەروو ئەوەوە دەبین، واتە لە دەرەوەی فەلسەفەدا دەمێنینەوە، بەڵام مەبەستی پرسیارەکەمان ئەوەیە بچینە نێو فەلسەفەوە، لەناو ئەودا بمێنینەوە، بەپێی شێوازی ئەو ڕەفتار بکەین، واتە «فەلسەفە بکەین» «Philosophieren» ڕێگەی وتووێژەکەمان پێویستە نەک هەر تەنیا ئاراستەیەکی ڕوون و ئاشکرای هەبێت، بەڵکو ئەم ئاراستەیە پێویستە لە هەمانکاتدا بۆمان دەستەبەربێ کە ئێمە خۆمان لەنێو فەلسەفەدا دێین و دەچین و دەجوولێینەوە نەک لە دەرەوەیدا بە دەوریدا دەسووڕێینەوە.

ڕێگای وتووێژەکەمان کەوابوو پێویستە جۆرێکی ئەوتۆ و ئاراستەیەک بێت، فەلسەفە باسی چی دەکات و چی بەلامانەوە گرنگە و کارمان تێدەکات (noustouche)، بگرە کارتێکردنێک توندوتۆڵ پێوەندی بە جەوهەری ئێمەوە بێت.

بەڵام ئایا ئەمە نابێتە مایەی ئەوەی فەلسەفە ببێتە بابەتی ویژدان و هەڵچوون و هەست و سۆز؟

«بە هەست و سۆزی جوان و ناسک مرۆڤ ئەدەبی خراپ دادەهێنێ» (١) «Cest avec Les beaux sentiments quelon fait La mauvaise Litteratur» ئەو قسەیەی ئەندرێ جید تەنیا هەر ئەدەب و وێژە ناگرێتەوە، بەڵکو بۆ فەلسەفەش دەگونجێ. هەست و سۆز، جوانترینیان، پێوەندییان بە فەلسەفەوە نییە. هەست و سۆز، وەک وتراوە، شتێکی نا ژیرەکین Irreationales. فەلسەفە، بە پێچەوانەوە، نەک تەنیا هەر بابەتێکی ژیرە، بەڵکو بگرە کارگێڕی تایبەتی ژیرە Ratio. ئێمە کە ئەو قسەیە دەکەین، بەبێ ئەوەی پێ بزانین و لەناکاو ئەو بڕیارە دەدەین، فەلسەفە چییە. ئیتر ئێمە پێشییانە وەڵامێکی پرسیارەکەمان داوەتەوە. هەموو کەسێک ئەو ڕستەیە، فەلسەفە بابەتی ژیر، بەڕاست دەزانێ. دوور نییە ئەم قسەیە وەڵامێکی خێراو دەست و برد و بە پەلەی ئەم پرسیارە بێت: ئەمە چییە- فەلسەفە؟ ئێمە دەتوانین بە پێچەوانە و بەرامبەر ئەم وەڵامە چەند پرسیارێکی نوێ بکەین. ئەمە چییە- ژیر، ئەقڵ؟ لەکوێ و بەهۆی کێوە بڕیار دراوە، ژیر چییە؟ ئایا ژیر خۆی کردووە بەئاغای فەلسەفە؟ ئەگەر وەڵامەکە «ئا» بێت بەچ هەقێک ئەمە کراوە؟ خۆ ئەگەر «نا» بێت ئەوا لەکوێوە ئەو، ئەو ئەرکەی و ئەو ڕۆڵەی پێگەیشتووە؟ خۆ ئەگەر ئەوەی بە ژیر دانراوە تەنیا هەر بە فەلسەفە و لە چوارچێوەی ڕەوتی بەرەوپێش چوونیدا ساخ بکرێتەوە، ئەوا هیچ دانایی و ئامۆژگارییەکی Rat باش نییە فەلسەفە پێشییانە بە بابەتی ژیر دابنرێت، بەڵام ئەگەر ئێمە نیشانی ڕەفتاری ژیرەکی فەلسەفە بخەینە بەردەم گومان و ئەگەر ئەوا بە هەمان شێواز جێگای گومان دەبێت، ئایا فەلسەفە سەر بە کایە و مەیدانی نا ژیرەکییە؟ خۆ ئەوی بیەوێ فەلسەفە وەک بابەتێکی نا ژیرەکی دەستنیشان بکات، ئەوا بۆ ئەم مەبەستە پشت بە پێوانەی ژیرەکی دەبەستێ و بەو شێوازە کە ئەو جارێکی تر وەک شتێکی گومان هەڵنەگر پێشییانە گریمانەی ئەوە دەکات ژیر چییە؟

ئەگەر ئێمە لەلایەکی ترەوە، ئەو توانا و شیاوەکییە کە فەلسەفە پشتی پێدەبەستێ نیشان بدەین کە ئێمەی مرۆڤ لە جەوهەردا دەمانگرێتەوە و پێوەندی پێمانەوە هەیە، ئەوا دەکرێ ئەو هەست و سۆزە تاڕادەیەکی زۆر پێوەندی بەوشتەوە هەبێت کە ئاسایی مرۆڤ بە ویژدان و وروژان و هەست و سۆزی دادەنێ بە کورتی ئەوەی بە ناژیرەکی ناوی دەبات.

لەوەوە کە لەمەوبەر وتمان تەنیا ئەمە وەردەگرین: پێویستی بەوپەڕی مشوورخواردن هەیە ئەگەر بێتو ئازایەتی ئەوە لە خۆماندا بەدی بکەین، لەژێر ناونیشانی: ئەمە چییە- فەلسەفە؟ وتووێژێک دەست پێ بکەین.

یەکەم شت ئەمەیە؛ ئێمە هەوڵدەدەین پرسیارەکە بە ڕێگایەکی ڕوون و ڕەوان و ئاشکرادا بەرین، بۆ ئەوەی ئێمە لە چوارچێوەی چەند بۆچوونێکی لابەلایی و لاوەکی و ڕێککەوت ئاسادا لە بارەی فەلسەفە گیربخۆین و بێین و بچین، بەڵام چۆن دەبێ ئێمە ڕێگایەک کە بەهۆیەوە بەشێوازێکی دڵنیایی لێکراو پرسیارەکە دەستنیشان بکەین، بدۆزینەوە؟

ئەو ڕێگایەی کە من ئێستا دەمەوێ پەنجەی بۆ ڕابکێشم، ڕاستەوخۆ لەبەردەمماندایە. تەنیا بۆیە، چونکە ئەو لێمانەوە نزیکە بە گرانی دەیدۆزینەوە. خۆ ئەگەر ئێمە بیدۆزینەوە، ئەوا ئێمە، سەرەڕای ئەمە، بەتەپی بە دەوریدا دەخولێینەوە. ئێمە دەپرسین: ئەمە چییە- فەلسەفە؟ ئێمە زۆرجار و فرە ناوی فەلسەفەمان هێنا.

خۆ ئەگەر ئێمە ئێستا کە وشەی «فەلسەفە» هیچی تر وەک ناونیشانێکی پەرپووت بەکارنەهێنین و لەجیاتی ئەمە وشەی «فەلسەفە» لە بنج و بناوانەکەیەوە ببیستین، ئەوکاتە بەم جۆرە بەرگوێ دەکەوێ: فیلۆسۆفیا (٢)، ئێستا وشەی فەلسەفە بە یۆنانی دەدوێت.وشەی یۆنانی لەوەدا کە وشەیەکی یۆنانییە ڕێگایەکە. ئەمە لەلایەکەوە لەبەردەمماندایە، چونکە ئەو وشەیە ماوەیەکی دوورودرێژە بۆ ئێمە ناوی هاتووە. لەلایەکی ترەوە، کەوتۆتە دواوەمان، چونکە ئێمە ئەم وشەیەمان هەمیشە بیستووە ناوهێناوە، کەواتە بەم پێیە وشەی یۆنانی فیلۆسۆفیا ڕێگایەکە کە ئێمە پیادا دەڕۆین. بگرە ئێمە زانیارییەکی مێژوویی زۆر و زەبەندە و فرەمان لە بارەی فەلسەفەی یۆنانی هەیە دەشتوانین بلاوی بکەینەوە. وشەی فیلۆسۆفیا پێمان دەڵێ، فەلسەفە شتێکە کە بۆ یەکەم جار بوونی Existenz جیهانی یۆنانی دیارو دەستنیشان کردووە. نەک تەنیا هەر ئەمە، بگرە هەر وشەی فیلۆسۆفیا بنەماو خەسڵەتە جیاکەرەوە ناوەکییەکانی مێژووی ئێمەی ڕۆژئاوا- ئەوروپای دیار و دەستنیشان کردووە. دەستەواژەی فرە بیستراوی «فەلسەفەی رۆژئاوا- ئەوروپایی» بە ڕاستی هەمان گۆییە. بۆچی؟ چونکە فەلسەفە لە جەوهەردا یۆنانییە. لێرەدا یۆنانی ئەم واتایەی هەیە: فەلسەفە لە بنەمای جەوهەرەکەیدا لەو جۆرەیە کە یەکەم جار جیهانی یۆنانی و تەنیا ئەمەی بە پاوانی خۆی داناوە بۆ ئەوەی خۆی بکاتەوە و گەشە بستێنێ. بەتەنیا- ئەم جەوهەرە بنەڕەتییە یۆنانییەی فەلسەفە لە قۆناخی دەسەڵاتی ئەوروپایی سەردەمی نوێیدا لەلایەن بۆچوونەکانی مەسیحییەوە ئاراستە و کۆنترۆڵ کراوە. دەسەڵاتی ئەم بۆچوونانە بەهۆی قۆناخی سەدەکانی ناوەڕاستەوە پیاکراوە. لە هەمانکاتدا ناکرێ مرۆڤ بڵێت: فەلسەفە بەمە بووە بە مەسیحی، واتە بووە بە بابەتی بڕوابوون بە سرووش (وەحی) ودەسەڵاتی کڵێسە. ئەم ڕستەیە!

فەلسەفە لە پوختە و جەوهەریدا یۆنانییە، لەمە پتر ناڵێت: خۆرئاوا و ئەوروپا و تەنیا ئەوان لە ڕەوتی بەرەوپێشچوونی ناوەکی مێژووەکەیاندا لە بنەڕەتەوە خۆیان فەلسەفەیین. ئەمە بەهۆی پەیدابوون و دەسەڵاتی زانستەکانەوە پشت ڕاست دەبێتەوە، چونکە ئەو زانستانە لە ڕەوتی ناوەکی، مێژووی خۆرئاوا- ئەوروپاوە، بە تایبەتی لە ڕەوتی فەلسەفەوە هەڵقوڵاون، بۆیە ئەوان ئەمڕۆ لە توانایاندا هەیە چوارچێوە و سروشتێکی تایبەتی لەسەرانسەری جیهاندا بە مێژووی مرۆڤ ببەخشن.

با ساتێک ڕامێنین و بیربکەینەوە ئەم قسەیە چی دەگەیەنێ: مرۆڤ قۆناخێکی مێژووی مرۆڤ بە «قۆناغی ئەتۆم» نیشان بدات. ئەو وزەی ئەتۆمە کە لەلایەن زانستەکانەوە دۆزراوەتەوە و بە ئازادی دەرگای بۆ خراوەتە سەر پشت وەک ئەو هێزە دانراوە کە دەبێ ڕەوتی بەرەوپێشچوونی مێژوو دەستنیشان بکات. زانستەکان هیچ جارێک نەدەبوون ئەگەر فەلسەفە پێشتر و لە پێشیانەوە نەهاتبایە، بەڵام فەلسەفە فیلۆسۆفیایە، ئەم وشە یۆنانییە وتووێژەکەمان بە میراتێکی مێژووییەوە دەبەستێتەوە، لەبەرئەوەی ئەم میراتە لە جۆری خۆی تاقانەیە، ئەوا هەر خۆی ڕوون و ئاشکرایە. ئەو پاشماوە و میراتەی کە بەناوی یۆنانی فیلۆسۆفیا ناودەبرێت کە بۆ ئێمە بە وشەی مێژوویی فیلۆسۆفیا ناودەبرێت ئاراستەی ڕێگایەکمان بە ئازادی دەداتە دەست کە دەتوانین بەهۆیەوە بپرسین: ئەمە چییە- فەلسەفە؟ میرات و پاشماوە (LLberlieferung) تۆبزی و ناچارەکی و پەشێمان نەبوونەوەمان نادادە دەست. میرات بۆ مانەوە delibrer ڕزگاربوونێکە، بە تایبەتی لە ئازادی وتووێژدا لەگەڵ کەسانی تردا دێتەدی. ناوی فەلسەفە، کاتێک ئێمە بەڕاستی وشەکە دەبیستین و بیرلەوە دەکەینەوە بیستوومانە، بۆ ناو مێژووی بنەڕەت و بناوانی یۆنانی فەلسەفە بانگمان دەکات. وشەی فیلۆسۆفیا لەسەر بڕوانامەی لەدایک بوونی مێژووی تایبەتی ئێمە نووسراوە، ئێمە دەتوانین تەنانەت بڵێین.

لەسەر بڕوانامەی لەدایک بوونی قۆناخی مێژووی ئەم سەردەمەی جیهان کە بە قۆناخی ئەتۆم ناودەبرێت نووسراوە، بۆیە ئێمە دەتوانین ئەم پرسیارە:

ئەمە چییە- فەلسەفە؟ کاتێک بیکەین، کە ئێمە وتووێژێک لەگەڵ بیری جیهانی یۆنانیدا ڕێگا بدەین.

بەڵام نەک تەنیا هەر ئەوەی لە پرسیارەکەدایە: فەلسەفە، بەپێی بنج و بنەماکەی یۆنانییە، بەڵکو ئەو شێوازەی کە ئێمە پرسیارەکەی پێدەکەین، ئەو شێوازەی کە ئەمڕۆکەش پرسیارەکە دەکەین، یۆنانییە.

ئێمە دەپرسین: ئەمە چییە...؟ بە یۆنانی بەم جۆرەیە:

تی ئیستن. لەگەڵ ئەمەشدا پرسیارەکە: ئەم شتە چییە، بە تەمومژاوی دەمێنێتەوە. دەتوانین بپرسین: ئەوە چییە کە لەوێ لەو دوورەیە؟ ئێمە ئەم وەڵامەمان دەستگیر دەبێت: درەختێکە. وەڵامەکە لەوە پێک هاتووە، ئێمە شتێک کە بە تەواوەتی نایزانین ناوەکەی بهێنین.

ئێمە دەتوانین پتر بپرسین، ئەوە چییە کە ئێمە بە«درەختی» ناودەبەین؟ بەو پرسیارەی ئێستا کردمان لە وشەی یۆنانی تی ئیستن نزیک دەبینەوە. ئەمە ئەو شێوە و فۆرمی پرسیارکردنەیە کە سوکرات و ئەفلاتوون و ئەرستۆ پەردەیان لەسەر لاداوە، بۆ نموونە ئەوان پرسیویانە: ئەمە چییە: جوان؟ ئەمە چییە: زانین و ناسین؟ ئەمە چییە: سروشت؟ ئەمە چییە: بزووتنەوە؟ ئێستا پێویستە ئێمە ئاگاداری ئەوەبین لەو پرسیارانەدا کە لەسەرەوەکردمانن نەک تەنیا جۆرە دەستنیشان کردن و سنووردانانێک بۆ سروشت چییە، بزووتنەوە چییە و جوانی چی مەبەست بووە، بەڵکو: لە هەمانکاتدا جۆرە لێکدانەوەیەک لەبارەی ئەمە دراوەتە دەست: ئایا وشەی «چی» واتای چی دەداتە دەست و مانای چییە، بە چ واتایەک دەکرێ لەمانای وشەی (تی) تێ بگەیشترێ مرۆڤ ئەو شتە- چی- واتای چی دەداتە دەست بە quidest ناودەبات: چییەتی quidditas. بەهەر جۆرێک، لە قۆناخە جیاجیاکانی فەلسەفەدا وشەی چییەتی بە شێوەی جیاواز دیار و دەستنیشان کراوە. ئیتر بۆ نموونە فەلسەفەی ئەفلاتوون جۆرێکی تایبەتی لێکدانەوە، ئەوە دەداتە دەست کە بە (تی) ناودەبرێت. ئەو بە تایبەتی مەبەستی ئایدیا نموونە (Idea)یە. کاتێک ئێمە لە بارەی (تی)، لە بارەی (چی) دەپرسین مەبەستمان ئایدیایە ئەو بە هیچ جۆرێک لە خۆیدا روون و ئاشکرا نییە.ئەرستۆ لە بارەی (تی) لێکدانەوەیەکی جیاواز لەئەفلاتوون دەداتە دەست. کانت جۆرێکی تری لێکدانەوەی (تی) داوەتە دەست، هیگڵیش یەکێکی تری پێشکەش کردووە. ئەوەی هەمووجارێک لە بارەی سەرەتای بابەتی (تی)، لەبارەی چی دەپرسرێ، دەبێ هەمووجار سەرلەنوێ دەستنیشان بکرێت. لە هەموو رەوشێکدا کە سەبارەت بە فەلسەفە بپرسین: ئەمە چییە؟ ئەوا ئێمە لە بنەڕەتدا پرسیارێکی یۆنانی دەکەین.

با بە باشی لەوە ئاگاداربین، کە بابەتی پرسیارەکەشمان: فەلسەفە، هەروەها ئەو شێوازەی پرسیارەکەی پێدەکەین: ئەمە چییە..؟ هەردووکیان بەپێی بنج و بناوانیان یۆنانین. ئێمە خۆشمان سەر بەو سەرچاوە و بنج و بناوانەین تەنانەت ئەگەر تاکە جارێکیش ئێمە ناوی وشەی «فەلسەفە» نەهێنین. ئێمە بۆ ئەوسەرچاوەیە بانگ کراوین و بۆ ئەو و لەپێناو ئەودا داواکراوین کاتێک ئێمە پرسیارەکە: ئەمە چییە- فەلسەفە؟ نەک تەنیا بە وشە دەربڕین، بەڵکو کاتێک سەرنجی واتاکەشی دەدەین و بیری لێدەکەینەوە. ئەو پرسیارە: فەلسەفە چییە؟ بەهیچ جۆرێک ئەو پرسیارە نییە کە جۆرێک لە زانین لە خۆیدا بۆ خۆی ئاراستە دەکات (فەلسەفەی فەلسەفە). پرسیارەکە هەروەها پرسیارێکی مێژوویی نییە کە بۆ خۆی بە گرنگی دادەنێ دەستنیشانی بکات و بەلایەکی دابخات چوون ئەوە کە مرۆڤ بە «فەلسەفەی» ناودەبات دەستی پێکردووە و پەرەی بەخۆی داوە. پرسیارەکە شتێکی مێژووییە، واتە پرسیارێکی زیرەکانەی چارەنووسییە. لەمە پتر؛ ئەو تەنیا «یەکێک» نییە، ئەو پرسیاری مێژوویی بوونی ئێمەی رۆژئاوایی- ئەوروپاییە.

کاتێک ئێمە دەچینە نێو ناوەوەی مانای تەواوەتی و بنچینەیی پرسیارەکە: ئەمە چییە- فەلسەفە؟ ئەوا پرسیارەکەمان بە سایە و هۆی بنج و بناوانە مێژووییەکەیەوە لەنێو پاشەرۆژێکی مێژوویدا رێگاو ئاراستەیەکی دۆزیوەتەوە. ئێمە رێگایەکمان دۆزیوەتەوە. پرسیارەکە خۆی رێگایەکە، ئەو رێگایە لە بوونی جیهانی یۆنانەوە بەرەو ئێمە دێت ئەگەر لە ئێمەش بەولاوە تێنەپەڕێ. ئێمە- ئەگەر ئێمە پێ لەسەر پرسیارەکە دابگرین- بە رێگایەکدا دەڕۆین کە بە ئاشکراو روونی ئاراستەکراوە، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا، بە سایەی ئەمەوە، هیچ شتێک دەستەبەری ئەوەمان بۆ نابێت کە ئێمە راستەوخۆ لە تواناماندایە بەشێوازێکی راست و دروست بەو رێگایەدا بڕۆین. ئێمە ناتوانین یەکجار لە هەمانکاتدا دەستوبرد دەستنیشانی بکەین لە چ خاڵ و پۆستێکی ئەم رێگایەدا ئیمرۆ وەستاوین. مرۆڤ وا راهاتووە و خووی پێوە گرتووە، هەر لە دەمێکی دوورەوە، ئەم پرسیارە: ئەم شتە چییە وەک پرسیارێک لە بارەی جەوهەرەوە نیشان بدات، پرسیار لە بارەی جەوهەر کاتێک کاریگەر و گەرم و دەبێت ئەگەر بێتو ئەو شتەی لە بارەی جەوهەرەکەیەوەی دەپرسرێ، خۆی تەم و مژاوی

و ئالۆز و نادیار بکات، ئەگەر بێتو لەهەمانکاتدا پێوەندی نێوان مرۆڤ و ئەوەی پرسیار لە بارەیەوە دەکرێت لەرزۆک یاخود لە قیوبێت.

پرسیاری وتوویژەکەمان پێوەندی بە گەوهەری فەلسەفەوە هەیە. ئەگەر ئەم پرسیارە لە پێداویستییەکی ناچارەکییەوە کەوتبێتەوە و پرسیارێکی رووتی رواڵەتی بە مەبەستی وتوویژ نەبێت، ئەوکاتە پێویستە فەلسەفە وەک فەلسەفە بۆ ئێمە جێگای پرسیارکردن بێت. ئایا ئەمە دروستە؟ ئەگەر ئا بێت تا چ رادەیەک فەلسەفە بۆ ئێمە بۆتە جێگای ئەگەر و پرسیارکردن؟ ئێمە دەتوانین بە ئاشکرا تەنیا ئەوکاتە رای بگەیەنین ئەگەر هاتو ئێمە پێشتر سەرنجێکی فەلسەفەمان دابێت. بۆ ئەم مەبەستە پێویستە، لەپێش هەموو شتێکدا بزانین ئەمە چییە- فەلسەفە. بەم جۆرە ئێمە بە شێوازێکی سەیرو سەمەرە دەکەوینە ناو داوی بازنەیەکەوە. فەلسەفەش خۆی وادەردەکەوێ کە ئەو بازنەیە بێت. گریمان ئێمە ناتوانین راستەوخۆ خۆمان لەداوی ئەم بازنەیە دەرباز و رزگار بکەین، ئەوا هەر رێگای ئەوەمان دەدرێت سەرنجێک لەو بازنەیە بدەین. دەبێ سەرنجەکەمان رووی خۆی ئاراستەی چ لایەک بکات؟ وشەی یۆنانی فیلۆسۆفیا ئاراستەی رێگاکەمان نیشان دەدات.

لێرە تێبینییەکی بنەرەتی پێویستە. ئەگەر ئێمە ئێستا و دواتر وشەکانی زمانی یۆنانی ببستین، ئەوا ئێمە لە مەیدانێکی ئەوپەری چاک و نایابدا دەبین. وردە وردە روون دەبێتەوە بە تایبەتی بۆ بیرکردنەوەی ئێمە کە زمانی یۆنانی زمانێکی رووتی ئاسایی نییە وەک ئەوزمانە ئەوروپاییانەی لەلای ئێمە ناسراون. زمانی یۆنانی، خۆی بە تەنیا لۆگۆسە Logos. لە وتوویژەکەماندا لەمەولا بە رێک و پێکی و دووورودرێژی باسی ئەم بابەتە دەکەین. بۆ سەرەتا ئەوەندە بەسە نیشان بدەین: لە زمانی یۆنانیدا ئەوی لەودا وتراوە، بەشێوازێکی نایاب، لە هەمانکاتدا ئەوەیە ئەوی وتراوە ناوی دەبات ئێمە ئەگەر وشەیەکی یۆنانی بە یۆنانی ببیستین، ئەوا بایەخ بەوە دەدەین چۆن لەبەردەمدا راستەوخۆ دەردەبڕدرێ. ئەوی دەردەبڕدرێ ئەوەیە کە لەبەردەمدایە. ئێمە بەسایەی وشەیەکی بیستراوی یۆنانییەوە راستەوخۆ لەبەردەم شتە پێشکەشکراوەکە خۆیدا دەبین، نەک لە سەرەتادا لەبەردەم واتای روونی وشەکەدا.

وشەی یۆنانی فیلۆسۆفیا لە وشەی فیلۆسۆفۆسەوە کەوتۆتەوە. ئەم وشەیە لە بنەڕەتەوە ئاوەڵناوە -Adiec tivum وەک وشەی فیلارگوردس. واتە حەز کردن لە زیو، وەک فیلوتیموس واتە خوشویستنی شەرەف. وشەی فلوسوفوس واپێدەچێ یەکەمجار لەلایەن هیراکلیت نەبووە. وشەی ئەنیر فیلوسۆفوس واتە مرۆڤی فەیلەسووف وشەی مرۆڤی «فەلسەفەیی» نییە، ئاوەڵناوی یۆنانی فیلوسۆفۆس شتێک دەردەبڕێ بە تەواوەتی ئەوپەڕی جیاوازە لە ئاوەڵناو فەلسەفەیی Philosophique. وشەی ئەنیر فیلوسوفۆس ئەوەیە کە (سۆفۆن)ی خۆش دەوێت. کرداری یۆنانی فیلین مانای خۆش دەوێت دەدات. ئەمە بەبۆچوونی هیراکلیتس بەو جۆرە دەدوێ کە لۆگوس قسەی پێدەکات واتە بە تەواوەتی وەک لوگۆس وایە. ئەم وەک یەک بوونە -Ent sprechen لەگەڵ سۆفۆندا تەباو گونجاوە. پێکەوە گونجان لێرەدا هارمۆنیایە، ئەمە بەم جۆرەیە، جەوهەرێک لەگەڵ یەکێکی تردا بەشێوازێکی دەستیاوی خۆی بەند و گونجاو بکات، هەردووکیان لە بنەرەتدا لەگەڵ یەکتری پێکەوە بەندبن، چونکە هەریەکێکیان لەژێر رکێف ودەسەڵاتی ئەوی تردایە. ئەم هارمۆنییە تایبەتمەندی جیاکاری واتای خۆشەویستییە کە بەبیروهۆشی هیراکلیتدا هاتووە.

ئەنیرفیلۆ سۆفۆس حەزی لە سۆفۆنە واتە مرۆڤی فەیلەسووف حەزی لە داناییە. ئەوە ئەم وشەیە بە هیراکلیتی وتووە گرانە وەربگێردرێ، بەڵام ئێمە دەتوانین بەپێی لێکدانەوەکەی هیراکلیتی روونی بکەینەوە، بەم پێیە (هن پانتا) ئەمە دەڵێ: «یەک هەمووە» «Eines ist) Alles)». «هەموو»، مەبەست لێرەدا: پانتا تا ئونتا، تێکرا، هەموو بوونەوەرەکان. هن مانای یەک ئەمەیە: یەک، تاکێک ئەوی هەمووان دەکات بەیەک. یەککرتن ئەوەیە هەموو بوونەوەر بوون بێت وشەی: سۆفۆن دەڵێ: هەموو بوونەوەر لە بووندانەوردتر دەربڕدرێ: بوون بوونەوەرە. لێرەدا ist ترانسیتیڤ دەردەبڕێ ئەوە دەڵێ کە وشەی «کۆکرایەوە» دەری دەبڕێت. بوون بوونەوەر لەوەدا کۆدەکاتەوە کە بوونەوەرن. بوون کۆکردنەوەیە (لۆگۆس) (۳)

هەموو بوونەوەر لەبووندایە. ئەگەر ئەمە ببیسترێت سادە و ساکار لەگوێدا دەنگ دەداتەوە، ئەگەرچی وەک

ساردو سووکی پێ کردن دەرنەکەوێت، چونکە هیچ کەسێک پێویستی بەوە نییە بایەخ بەوە بدات کە بوونەوەر سەر بە بوونە. هەموو دنیا دەزانێ: بوونەوەر ئەوەیە کە هەیە. چ شتێک هەیە وا بە ئازادی بۆ بوونەوەر بمێنێتەوە لەوە بەولاوە: هەبێت. لەگەڵ ئەمەشدا، ڕاست و ڕەوان ئەمە: بوونەوەر بە کۆکراوەیی لە بووندا دەمێنێتەوە و بوونەوەر لە دەرکەوتنی بووندا دەردەکەوێ، ئەمە یۆنانییەکانی لە پێشدا و ئەوان بە تەنیا دووچاری حەپەسان و سەرسوڕمان کردووە بوونەوەر لە بووندا: ئەمە بۆتە مایەی حەپەسان بۆ یۆنانییەکان.

لەگەڵ ئەمەدا تەنانەت پێویست بووە یۆنانییەکان حەپەساوێتی سەرسوڕمان و حەپەسانەکە، دژی هێرشی تێگەیشتنی سۆفستاییەکان تێگەیشتنێک کە بۆ هەموو شتێک کە هەموو کەسێک تێی بگات ڕوونکردنەوەی بلاوکردۆتەوە و هێناویەتییە نێو بازاڕ، ڕزگاری بکەن و بیپارێزن. ڕزگارکردنی حەپەساوێتییەکە- بوونەوەر لە بووندا، لەلایەن کەسانێکی کەمەوە کرا بەوە کە ڕووی ئەو ڕێگایەیان گرتۆتە بەر کە بەو ئاراستەدا دەچێ کە سەرسامترینیەتی، واتە سۆفۆن. ئەوان بەمە بوون بە واتەی کە کۆششی گەیشتنە سۆفۆنیان کردووە و بەهۆی ئەو کۆششە تایبەتیەیان لەلای مرۆڤی تر هەستی تامەزرۆییان بۆ سۆفۆس وروژاندووە و بە گەرم و گوڕی هێلاویەتیەوە. هەروەها فیلین توسۆفۆن ئەوەی پێشتر ناومان هێناو پێکەوە گونجان (هارمۆنیا) بووە بە ئۆریکس واتە تامەزرۆ و کۆششکردن بۆ گەیشتنە سۆفۆن. سۆفۆن- بوونەوەر لە بووندا ئێستاکە بەتایبەتی گەڕانی بەدوادا دەکرێت، چونکە خۆشەویستی هیچی تر لەگەڵ سۆفۆندا گونجانێکی بنەڕەتییانە نییە، بەڵکو کۆششێکی تایبەتییە بۆ بە سۆفۆن گەیشتن و خۆشەویستنی سۆفۆن دەبێ بە فیلۆسۆفیا، کۆششەکەشی بەهۆی خۆشەویستییەوە (ئیرۆس) دەستنیشان و دیار دەکرێت.

ئەو کۆششە سەرگەرمی گەڕانە بەدوای سۆفۆن، بەدوای ئن پانتا بەدوای بوونەوەر لە بووندا ئێستاکە دەبێ بەم پرسیارە: بوونەوەر لەوەدا کە هەیە، چییە؟ بیرکردنەوەکە ئێستاکە بۆ یەکەم جار دەبێ بە «فەلسەفە». هیراکلیت و پارمێنیدس «فەیلەسووف» نەبوون بۆچی نا؟ چونکە ئەوان بیرمەندی گەورە بوون. (گەورە) لێرە بە مەبەستی هەڵسەنگاندنی کاروبەرهەمێک نییە، بەڵکو ڕەهەندێکی تری بیرکردنەوە نیشان دەدات. هیراکلیت و پارمەنیدس بەو مانایە گەورە بوون کە لەگەڵ لۆگۆسدا گونجاو بوون، واتە لەگەڵ «یەک هەموو»یەدا، هەنگاونان بەرەو (فەلسەفە) کە لەلایەن سۆفستاییەوە ڕێگای بۆ خۆش کرا یەکەمجار لەلایەن سوکرات و ئەفلاتوونەوە جێبەجێ کرا. ئەرستۆ نزیکەی دوو سەد ساڵ دوای هیراکلیت بەم ڕستەی خوارەوە تایبەتمەندی جیاکاری بەو هەنگاوە بەخشی:

ئەوەی هەر لە کۆنەوە لێوەی کۆڵراوەتەوە و ئێستاش هەر لێی دەکۆڵرێتەوە و لەدوا ڕۆژیشدا لێی دەکۆڵرێتەوە بەبێ ئەوەی هیچ کاتێک و هەرگیز لێوەی نزیک ببینەوە ئەمەیە: تی تو ئان: بوونەوەر چییە؟ (میتافیزیک: ز I- ۱۰۲۸ ب ۲ س ک ک:

Metaphysik Z I, 1028 b2 sqq

وەرگێڕانە یۆنانیەکەی ئەمەیە:

بەم پێیە جارێکیان لەکۆندا و ئێستاش و هەمیشە بەردەوام، ئەوەی بۆ کوێ (فەلسەفە) ملی ڕێگا دەگرێ و بۆ کوێ کە هەمیشە ڕێگا نادۆزێتەوە (ئەوەی لێوەی دەپرسێ ئەمەیە): بوونەوەر چییە؟

فەلسەفە بەدوای ئەوەدا دەگەڕێ، بوونەوە چییە لەوەدا کە هەیە. فەلسەفە بەڕێگاوەیە بەرەو بوونی بوونەوەر، واتە بەرەو بوونەوەر لەوەدا کە هەیە و بوونە. ئەرستۆ ئەمەی بەم جۆرە ڕوون کردۆتەوە؛ کاتێک بوونەوەر چییەی؟ خستۆتە سەر ڕستەی پێشوو:

ئەمە بوونەوەرێتی پێکی دەهێنێ، لەکاتی وەرگێڕانەکەدا بەم جۆرە دەخوێنرێتەوە: ئەو (بەتایبەتی تی توتان،ی بوونەوەر) مانای ئەوەیە: بوونێتی بوونەوەر چییە؟ بوونی بوونەوەر لە بوونێتیدا پێک دێت. ئەمە- بەڵام لەلایەن ئەفلاتوونەوە وەک ئایدیا و ئەرستۆ وەک ئینیرجیا (کردار- وزە) دەستنیشان کراوە.

ئێستا کە پێویست نییە بە تەواوی ڕوونی بکەینەوە ئەرستۆ مەبەستی لە ئینێرجیا چی بووە و تا چ ڕادەیەک دەکرێ ئوسیا بەهۆی ئەنێرجیاوە دیار و دەستنیشان بکرێت. ئێستا ئەوەی گرنگە ئەمەیە: ئێمە لەوە ئاگاداربین چۆن ئەرستۆ فەلسەفەی لە جەوهەردا دەستنیشان کردووە. ئەو لە یەکەم کتێبی میتافیزیکدا (Met. A2, 982 bq sq) ئەمەی خوارەوەی وتووە:

فەلسەفە زانینی تیۆری بنەماو هۆکارە یەکەمەکانە. مرۆڤ وشەی ئیپستمێ بە زانست وەردەگێڕێ.

ئەمەش بە تەفرەبردنە، چونکە ئێمە بەوپەڕی سووک و ئاسانی بۆچوونی نوێ و مۆدێرنی «زانست»مان لابەلاییانە تێبینی کردووە. وەرگێڕانی وشەی ئیپستمێ(٤) بەزانست دابنرێت چەوت و هەڵەیە، ئەگەر ئێمە بەو مانا فەلسەفەییە لە زانست بگەین کە فیختە، شیلینگ و هیگڵ مەبەستیان بووە. وشەی ئیپستمێ لە پارتیتسیپی ئیپستامینوس کەوتۆتەوە. واتە ئەو مرۆڤە لێپرسراوی شتێکە و شایستەیەتی (لێپرسراوێتی بەواتای دەسترەنگینی). فەلسەفە بریتییە لە ئیپستمێ تیس، جۆرێک لە لێپرسراوێتی (تیۆریتێکی)یە کە دەتوانێ بڕوانێ و تەماشا بکات و سەرنج بدات تیۆرین، ڕوانین واتە تەماشای شتێک بکات و سەرنج بدات و ئەو شتەش کە ئەو تەماشای دەکات، تەماشا بکرێت و لەبەرچاوبگیرێت. بۆیە فەلسەفە، لەبەر ئەوە بریتییە لە ئیپستمی تیۆریتیکی، واتە زانینی تیۆرییانە، بەڵام ئایا ئەوە چییە کە ئەو لەبەرچاوی دەگرێت.

ئەرستۆ پوختەی ئەمەی بەم جۆرە دیاری کردووە کە وتوویەتی: پروتاری ئەرخیای کای ئایتیای کە بەمجۆرە وەردەگێڕدرێ: یەکەم بنەماو هۆکارەکان، واتە بوونەوەر. یەکەم بنەما و هۆکارەکان بوونی بوونەوەر پێک دەهێنن. دوای تێپەڕبوونی دووهەزار و پێنج سەد ساڵ کاتی ئەوە هاتووە بە وردی و قووڵی بیر لەوە بکرێتەوە: بوونی بوونەر چ لە شتێکی وەک «بنەما» و هۆکار دەکات.

بە چ مانایەک بوون بە بیردادێت، بەوپێیە هەمان شت وەک «بنەما» و «هۆکار» بۆئەوە دەست دەدەن و دەگونجێن بوونی- بوونەوەری بوونەوەر دابڕێژدرێن و پەسندی بکەن، بەڵام ئێمە ئێستاکە مشووری شتێکی تر دەخۆین. ئەو ڕستەیەی ئەرستۆ کە هێنامانەوە پێمان دەڵێ: ئەوەی لەسەردەمی ئەفلاتوونەوە بە «فەلسەفە»ناونراوە بەرەو کوێ دەچێ و بەرێگاوەیە. ڕستەکە زانیارییەک لەم بارەیەوە دەداتە دەست: ئەمە چییە- فەلسەفە.

فەلسەفە جۆرە لێپرسراوێتی و پسپۆری و توانایەک، ئەو توانایە دەداتە دەست بوونەوەر لەبەرچاوبگیرێت بە تایبەتی سەبارەت بەوەی، ئەوە چییە، لەوەدا کە ئەو بوونەوەرە.

ئەو پرسیارەی لەوتووێژەکەماندا دەبێتە مایەی بەرپاکردنی نائاسوودەیی بە بڕشت و سوودبەخش و بزووتنەوە و جووڵان و کە دەبێ ڕووی ڕێگاکە بە وتووێژەکەمان ببەخشێ ئەم پرسیارەیە:

فەلسەفە چییە؟

ئەرستۆ کاتی خۆی وەڵامی ئەم پرسیارەی داوەتەوە، بۆیە ئیتر وتووێژەکەمان پێویست نییە. ئەمە کۆتایی هاتووە پێش ئەوەی دەست پێ بکات. دوور نییە مرۆڤ وەڵام بداتەوە و بڵێ، قسەکەی ئەرستۆ لە بارەی ئەوەی کە فەلسەفە چییە، ناکرێ بەهیچ جۆرێک تاکە وەڵامێکی پرسیارەکەی ئێمە بێت، لە باشترین و لەبارترین دۆخ و ڕەوشدا وەڵامێکە لەنێو چەندین وەڵامی تردا، بەیارمەتی ئەو دەستنیشان کردنەی فەلسەفە کە ئەرستۆ کردوویەتی، مرۆڤ دەتوانێ بیری پێش ئەرستۆ و ئەفلاتوون و فەلسەفەی دوای قۆناخی ئەرستۆ بهێنێتە یاد و بەرچاوی خۆی و لێکیان بداتەوە. ئیتر بە سووک و ئاسانی دەکرێ مرۆڤ نیشانی بدات، فەلسەفە خۆی و ئەو شێواز و جۆرەی بەهۆیەوە گەوهەری خۆی نیشان دەدات لەو دوو هەزار ساڵانەی بەدوایدا هاتووە بە تەواوەتی گۆڕاون. چ کەسێک دەتوانێ حاشا لەمە بکات؟ ئێمە ناکرێ ئەوە پشتگوێ بخەین و چاوی لێ بپۆشین کە فەلسەفە لە ئەرستۆوە تاوەکو نیتشێ بێ سێ دوولێ کردن، بەپێی ئەم هۆ و بنەمایەی گۆڕانە و لە چوارچێوەی ڕەوتی ئەودا هەروەک خۆی ماوەتەوە، چونکە گۆڕانەکان دەستەبەرو زامنی ئەم خزمایەتییە خۆین.

بەمە ئێمە بەهیچ جۆرێک ئەو لافە لێنادەین کە پێناسەکەی فەلسەفە کە ئەرستۆ کردوێتی ئەوپەڕی گونجاو بێت. ئەو لە چوارچێوەی مێژووی بیری یۆنانیدا بە شێوەیەکی تایبەتی تەنیا لێکدانەوەیەکی دیاری بیری یۆنانییە و ئەو ڕۆڵەی گێڕاوە کە پێی سپردراوە. پێناسە کردنەی فەلسەفە لەلایەن ئەرستۆوە ناکرێ بەهیچ جۆرێک بگێڕدرێتەوە بەرەو دواوە بۆ سەر بیری هێراکلیت و پارمەنیدس، بە پێچەوانەشەوە پێناسەکردنەکەی فەلسەفە لەلایەن ئەرستۆوە بەڕاستی ئەنجامێکی ئازاد و کراوەی بیری پێشڕەو دوا ئەنجامیەتی. من دەڵێم: ئەنجامێکی ئازادە، چونکە بەهیچ شێوە و جۆرێک ناکرێ بەبیرومێشک دابێت کە فەلسەفە تاکەکان و قۆناخەکانی فەلسەفە بەواتایەکی ناچارەکی پرۆسەی دیالێکتیییانە..

له یەکتری بکەونەوە و پەیدابن.

چ شتێک لەوەوە کە وترا بۆتاقیکردنەوە و هەوڵەکەمان لە وتووێژەکەماندا لەبارەی قسەکردن لە پرسیارەکە دەکەوێتەوە؟ ئەمە چییە- فەلسەفە؟ لەپێشدا خاڵێک: نابێ ئێمە تەنیا هەر پابەندی پێناسەکەی ئەرستۆبین و دەستبەرداری نەبین، لەمەوە خاڵێکی تر دەستگیرمان دەبێت: پێویستە لەسەرمان پێناسەی پێشتر و دواتری فەلسەفە لەبەرچاوی خۆمان بگرین. ئینجا چی؟ ئینجا ئێمە بەهۆی رووتکردنەوەیەکی (ئەبستراکت) بەراوردکارییانە ئەوە دابڕێژین کە پێناسەیەکی سەرتاپاگیر بێت(٥). ئینجا چی؟ دوای ئەمە دەگەینە داڕشتن و فۆرمێلێکی بەتاڵ کە بۆ هەموو جۆرێکی فەلسەفە دەست دەدات، ئینجا چی؟ دوای ئەمە تەنیا ئەوەندەی لە کردن بێت لە وەڵامێکی پرسیارەکەمان دوور دەکەوینەوە.بۆچی دەبێ بەو ڕادەیە بگات؟ چونکە بەهۆی ئەو پەیڕەوەی لەسەرەوە ناومان هێنا، تەنیا بە شێوازێکی مێژووییانە پێناسەکانی بەردەست کۆدەکەینەوە و ئەوان لەچوارچێوە و فۆرمێلێکی گشتیدا دادەڕێژین. ئەمە هەمووی، ئەوی ڕاست بێ بەکردەوە، دەکرێ بەوپەڕی ڕێکوپێکی و دەست ڕەنگینی و بە یارمەتی ساخ کردنەوەی ڕاست و دروستەوە پیادە و جێبەجێ بکرێت. ئێمە بەلای کەمەوە پێویستیمان بەوە نییە بەو شێوازە بچینە ناو فەلسەفەوە کە بیر لە گەوهەری فەلسەفە بکەینەوە. بەم ڕێگا و شێوازە دەتوانین زانینی فرە ڕەنگی و بنەڕەتی و سوودبەخش لەو بارەیەوە بەدەست بهێنین، چۆن مرۆڤ فەلسەفەی لە ڕەوت و پرۆسەی مێژوودا بەبیروبۆچوونی خۆیدا هێناوە، بەڵام ئێمە بەم ڕێگایەدا هەرگیز ناگەینە وەڵامێکی ڕەوا، واتە ڕەسەنی ئەم پرسیارە:

ئەمە چییە- فەلسەفە؟ وەڵامەکە دەکرێ تەنیا وەڵامێکی فەلسەفەکردن بێت، وەڵامێک کە فەلسەفە کردن بێت لەوەدا کە لەخۆیدا بە دەنگەوەهاتن بێت، بەڵام چۆن دەبێ لەم ڕستەیە بگەین؟ تاچ ڕادەیەک وەڵامێک دەکرێ و لەوەدا کە بەدەنگەوە هاتنە فەلسەفە کردن بێت؟ من ئێستا هەوڵ دەدەم وەک شتێکی کاتی و سەرپێی چەند شتێک بدەمە دەست. ئەوی مەبەستمانە و دەیڵێین وتووێژەکەمان شێواو و سەرگەردان و نائارام دەکات. بگرە دەبێتە پێودانگ و سەنگی مەحەک (Prufstein) بۆ ئەوەی ئایا وتوێژەکەی ئێمە دەکرێ وتووێژێکی ڕاستەقینەی فەلسەفەیی بێ ئەمەش تاڕادەیەکی زۆر لە توانای ئێمەدا نییە.

کەی وەڵامی ئەم پرسیارە: ئەمە چییە- فەلسەفە؟ وەڵامێکی فەلسەفەکردنانە دەبێت؟ کەی ئێمە فەلسەفە دەکەین؟ بە ئاشکراو ڕاشکاوی یەکەمجار ئەوکاتە کە ئێمە لەگەڵ فەلسەفەدا دەست بە وتووێژ بکەین. بۆ ئەم مەبەستە، ئەوەش دەگرێتە خۆ ئێمە ئەوەیان لەگەڵدا باس دەکەین ئەوان لە بارەی چی قسە دەکەن. ئەو وتووێژە ناوکۆییە لەگەڵ یەکتریدا کە هەمیشە وەک خۆی بەلای فەیلەسووفەکانەوە گرنگە و بە تایبەتی پێوەندی پێوەیان هەیە بریتییە لەدوان و قسەکردن، قسەکردن بەو جۆرە و شێوەیەی کەگفتوگۆ و وتووێژە، قسەکردن وەک دیالۆگ. ئایا دیالۆگ ناچارەکی دیالێکتیکێکە و کەی ئەمە دەبێ، ئێمە ئەمە بە کراوەیی دەهێڵینەوە.

یەکێکیان ئەمەیە، بیروڕای فەیلەسووفەکان ڕوون و ساخ بکرێنەوە و باس بکرێن، شتێکە بە تەواوەتی جیاوەزە لەوەی کە ئەوان دەیڵێن و واتە ئەوەی کە قسەی لێدەکەن و لەگەڵیاندا لەبارەی بدوێی.

ئەگەر وای دابنێین بوونی بوونەر تا ئەو ڕاددەیە و فەیلەسووفەکان دەبزێوی ، قسە دەکەن، بوونەوەر چییە، لەوەدا کە هەیە، بۆیە پوێستە وتووێژی ئێمەش لەگەڵ فەیلەسووفەکان بوونی بوونەوەر بیبزوێنێ.

ئێمە خۆمان پێویستە لەبیرکردنەوەماندا ڕووبەڕووی فەلسەفە ببینەوە لەو ڕێگایەدا کە پیایدا دەڕوات، پێویستە قسەکانمان وەک ئەوە وابێت کە لەگەڵ فەیلەسووفەکاندا قسەی پێدەکرێت. ئەگەر ئەم بەدەنگەوە هاتنە سەبارەت بە ئێمە سەرکەوتوو بوو، ئەوا دەتوانین وەڵامی ئەم پرسیارە پڕ بە پێستی خۆی بدەینەوە: ئەمە چییە- فەلسەفە؟ وشەی ئەڵمانی: antworten (وەڵام دەداتەوە) بەشێوەیەکی تایبەتی هەمان مانای وشەی ent-sprechen (وەک ئەوە- بە دەنگەوە دێت) دەدات، وەڵام دانەوەی پرسیارەکەمان تەنیا بەوە تەواو نابێت بە دەستەواژەیەک دیار و دەستنیشانی بکەین کە وەڵامی پرسیارەکە دەداتەوە، مرۆڤ لەبارەی چەمکی «فەلسەفە»وە چ وێنەیەک لەمێشکیدا دەڕەنگێ. وەڵام دانەوە بەهیچ جۆرێک لێگێڕانەوە نییە (n'est pas une reponse)، وەڵام دانەوە پتر بە دەنگەو

هاتنە (La Corres pondance) کە وەک بوونی بوونەوەر وایە و بە دەنگییەوە دێت.

لە هەمان کاتدا ئێمە حەز دەکەین بزانین ئەو تایبەتمەندییە (Charakterisische) بە مانای لێگێڕانەوە کە وەڵام دانەوەی لێ پێکدێت کامەیە. لەپێش هەموو شتێکدا هەموو شتێک پشت بەوە ئەستوورە کە ئێمە بە لێگێڕانەوەیەک گەیشتووین، بەرلەوەی ئێمە لەبارەی ئەوەوە تیۆرییەک ڕەنگ بڕێژین.

وەڵام دانەوەی ئەم پرسیارە: ئەمە چییە- فەلسەفە؟ بەوە دەبێ کە ئێمە بەدەنگەوە بین فەلسەفە بەرەو کوێ مل دەنێ و بەرێگاوەیە. ئەمەش ئەوەیە: بوونی بوونەوەر. لەولێگێڕانەوە و بەدەنگ هاتنەوە و گونجانە هەر لە سەرەتادا گوێ لەمە دەگرین: فەلسەفە چی بە ئێمە وتووە، فەلسەفە، واتە ئەو وشەیەی بە یۆنانی تێی گەیشتراو فیلۆسۆفیا. بۆیە ئێمە تەنیا بەو جۆرە بە لێگێڕانەوەکە دەگەین. واتە بە وەڵامدانەوەی پرسیارەکەمان، کە لەوتووێژەکەماندا لەلای ئەوە بمێنینەوە، میرات و پاشماوەی فەلسەفە بەرەو کوێ دەمانبات، واتە ڕزگارمان دەکات. ئێمە وەڵامی ئەم پرسیارە: فەلسەفە چییە ،نەک بەهۆی چەند دەستەواژەیەکی مێژوویی لەبارەی پێناسەی فەلسەفەوە، بەڵکو بەهۆی وتووێژ لەگەڵ ئەوەدا کە خۆی وەک بوونی بوونەوەر داوەتە دەستمان، دەدۆزینەوە.

ئەم ڕێگایە بەرەو وەڵامدانەوەی پرسیارەکەمان بەهیچ جۆرێک دابڕان نییە لە مێژوو، حاشاکردن نییە لەمێژوو، بەڵکو بەدەستهێنان و گۆڕینی ئەو میراتەیە کە بۆمان ماوەتەوە. ئەم جۆرە بەدەست هێنانە مەبەست لەناونیشانی «کاول کردنە» Destruktion. واتای ئەم وشەیە لەکتێبی «بوون و کاتدا» (پەرەگرافی ٦) لێکدراوەتەوە. کاول کردن بە مانای لەناوبردن نییە، بەڵکو بریتییە لە هەڵوەشاندن، وەلانان و بخرێتە لاوە- بەتایبەتی تەنیا دەستەواژە مێژووییەکان لەبارەی مێژووی فەلسەفە مەبەستن. کاولکردن بەم واتایەیە: گوێمان بکەینەوە: خۆمان واڵا بکەین، لە میراتی بۆماوەدا وەک بوونی بوونەوەر چیمان پێدەڵێ. کاتێک ئێمە گوێ لەم پەندە دەگرین بەلێگێڕانەوە و بەدەنگەوەهاتن و وەک یەکەکە دەگەین.

بەڵام لەکاتێکدا ئێمە ئەمە دەڵێین، جۆرە ئەگەر و گومانێک دەرکەوت، کە بەم شێوەیەیە: ئایا پێویستە لەسەرەتاوە ئێمەخۆمان مشووری ئەوە بخۆین بە گونجاوێک لەگەڵ بوونی بوونەوەردا بگەین؟ ئایا ئێمەی مرۆڤ، هەمیشە لە گونجاوییەکی وەهادانین و نەک تەنیا وەک قەوماوێکی ڕاستەقینەک defacto، بەڵکو بەهۆی گەوهەرەکەمانەوە؟ ئایا ئەو گونجان و لێگێڕانەوە و وەک یەکە ئەو نیشانە نییە کە گەوهەرەکەمان دیار و دەستنیشان دەکات؟ ڕاستییەکە ئەمەیە. خۆ ئەگەر بابەتەکە بەم جۆرە بێت، ناتوانین ئێمە لەوە پتر بڵێین، دەبێ لەپێشەوە ئێمە بەو گونجانە بگەین. ئێمە لەمەماندا ڕاستین و ناهەقی نین. ئەگەرچی ئێمە هەمیشە و لە هەموو شوێن و کاتێکدا لەو گونجانە لەگەڵ بوونی بوونەوەردا دەمێنین، ئەوا لە هەمانکاتدا تەنیا بەدەگمەن ئاگامان لە پەندی بوونەکە دەبێت. گونجان لەگەڵ بوونی بوونەوەر هەمیشە جێگای مانەوەی ئێمە دەبێ، کەچی تەنیا جاروبار لەلایەن یەکێک لە ئێمەوە وەک کردارێکی کراوە پەیڕەو و پیادە دەکرێت. کاتێک کە ئەمە دێتەکایە و ڕوودەدات ئێمە لەگەڵ ئەوەدا دەگونجێین کە پێوەندی بە فەلسەفەوە هەیە کە بەرەو بوونی بوونەوەر بەرێگاوەیە. گونجان لەگەڵ بوونی بوونەوەر فەلسەفەیە، ئەمەش تەنیا هەر ئەوکاتە دەبێ کە گونجانەکە بەدیبێت و پیادەبکرێت، ئیتر بەهۆی ئەمەوە خۆی دەردەخات و ئەم دەرخستنە بڵاو و پەخش و فراوان دەکات. ئەم گونجانە بە شێواز و ڕێگای جیاواز ڕوودەدات، بەپێی ئەوپەندو ئامۆژگارییانەی بوون کە دێنە دوان، بەپێی ئەوەی ئایا دەبیسترێ یاخود گوێی لە ئاقاردا کەڕ دەکرێت، بەپێی ئەو دەبیسترێ بە قسە وتراوە یاخود بێ دەنگ بووە. وتووێژەکەی ئێمە دەکرێ چەند دەرفەتێک دەستەبەربێ لەبارەیەوە بیری لێ بکرێتەوە و مرۆڤ لێی وردبێتەوە.

ئێستا کە تەنیا هەوڵدەدەم، پێشەکییەکی وتووێژەکە بڵێم من حەز دەکەم ئەوەی تا ئێستا وتوومە و باسم کردووە بیگێڕمە دواوە بۆ سەر ئەوەی کە بە قسەکەی ئەندرێ جیدەوە گرێمان کە لە بارەی «هەست و سۆزی جوان»ەوە بوو. فیلۆسۆفیا تاکە گونجانی بەدیهاتووی پیادەکراوە کە دەدوێ، لەوەدا کە لە پەندو ئامۆژگاریی Zuspruch بوونی بوونەوەر بە ئاگایە. گونجان گوێ لە دەنگی پەند دەگرێت. ئەوەی وەک دەنگی بوون ڕووی گوفتارلە ئێمە دەکات و بۆمان دەدوێ، گونجانەکەمان دیار

و دەستنیشان دەکات. «گونجان» مانای ئەمەیە: دیار و دەستنیشان کراوبێت، etre dispose بە تایبەتی هی بوونی بوونەوەر. لێرەدا دەستنیشان کران Dipose وەک وشە بەم مانایەیە: لە یەکتری دابڕاون، رووناک کراوەتەوە بەهۆیەوە بەوەوە بەستراوە کە چۆن هەیە Was ist. بوونەوەر وەک بوونەوەر قسەکردن بەشێوازێک دیار و دەستنیشان دەکات کە وتن لەگەڵ بوونی بوونەوەردا تەباو گونجاو هەماهەنگ دەبێت (accorder). گونجان پێویست و ناچارەکییە و هەمیشە، نەک بەڕێکەوت و جاروبار، ڕەوشێکە لە پێشەوە بەهۆی ئەم (Disposition) ڕەوشەوە وتەی گونجانەکە وردی و ڕێک و ڕەوانی خۆی دەستگیر دەبێت.

وەک ڕەوش و دیاریکراو گونجانەکە بەشێوازێکی جەوهەرییانە لە ڕەوش و ئاواز و بانگەکەدایە. بەهۆی ئەمەوە کردارەکەمان هەموو جارێک بەم شێوەیە یاخود بەشێوەیەکی تر ڕەنگی بۆ دەرێژدرێ. ئەو ئاوازەی وا تێی دەگەیشترێ، بە هیچ جۆرێک مۆزیکی هەستێکی لەناکاو بەدەرکەوتوو نییە، کە تەنیا لەگەڵ گونجانەکەدا بێت و دەرکەوێ. ئەگەر ئێمە فەلسەفە وەک گونجانێکی هەماهەنگ نیشان بدەین، ئەوا ئێمە بەهیچ جۆرێک نامانەوێ بیر بدەینە دەست گۆڕانی ڕێککەوت و لابەلایی و ئەملاوئەولا کردنی هەست و سۆز. پتر بابەتەکە تەنیا بریتییە لەوەی نیشان بدرێت هەموو بەوردی وتنێک لەنێو ڕەوشێکی گونجاندا پەیدادەبێ و دامەزرێت و گونجان، دەڵێم، بە ئاگابوونە لە پەند.

پێش هەمووشتێک نیشاندانی ڕەوشی جەوهەری گونجان داهێنانێکی نوێ نییە. کاتی خۆی بیرمەندە یۆنانییەکان، ئەفلاتوون و ئەرستۆ سەرنجیان بۆ لای ئەمە ڕاکێشاوە کە فەلسەفە و فەلسەفە کردن سەر بەو ڕەهەندانەی مرۆڤی کە ئێمە بەئاواز (بەواتای هەماهەنگ و دیاریکردن) ناوی دەبەین.

ئەفلاتون دەڵێ: تییاتێت ١٥٥د: سەرسوڕمان پاتوسە (ڕەوش) کە بەڕاستی ئەو تایبەتمەندییەیە فەیلەسووف جیادەکاتەوە. فەلسەفە لەمەوبەولاوە بنەمایەکی تری نییە. سەرسوڕمان لەوەدا کە پاتووسە (ڕەوش) بریتییە لە ئەرخێ (بنەما)ی فەلسەفە. لە وشەی یۆنانی ئەرخێ پێویستە بە تەواوەتی تێبگەین. ئەوشتە ناودەنێ لەکوێوە شت دێت و پەیدادەبێ، بەڵام ئەم «لەکوێوە دێ» لە دەرچووندا بەرەو دوا نابێتەوە، بەڵکو پتر وشەی بنەما دەبێ بەوە کە کرداری ئەرخێن دەری دەبڕێ و بەوە دەڵێ کە دەستبەکار و ئاغایە. ڕەوشی سەرسوڕمان وانییە کە بە ئاسانی لەسەرەتای دەست پێکردنی فەلسەفەوە بێت وەک بۆ نموونە پزیشکی نەشتەرگەر پێش ئۆپەراسیون دەستی دەشوات. سەرسوڕمان فەلسەفە هەڵدەگرێ و ڕێک و پێکی دەکات.

ئەرستۆ هەمان شت دەڵێ: (میتافیزیک. A2. q82 b12 sq) بەهۆی سەرسوڕمانەوە مرۆڤ بەتایبەتی ئێستاو لە سەرەتاشدا هاتووەتە سەر ڕێبازی فەلسەفە کردن (کە لێیەوە فەلسەفە پەیدا بووە و ڕەوتی فەلسەفەکردنی دیارو دەستنیشان کردووە).

ئەوپەڕی سادە و ساکار و پێش هەموو شتێک بەزاندنی سنووری یۆنانییە کە دەبێ کەوا بەبیردابێت، ئەگەر لەو باوەڕەدابین کە ئەفلاتوون و ئەرستۆ تەنیا لێرەدا پشت ڕاستیان کردۆتەوە کە سەرسوڕمان هۆکاری فەلسەفەکردنە. ئەگەر ئەوان باوەڕیان وابووبایە ئەوا بەم جۆرە دەبوو: جارێک لەجاران مرۆڤ سەرسام دەبێ، بە تایبەتی لە بارەی بوونەوەرەوە، لەو بارەیەوە کە بوون هەیە، ئەو بوونە چییە، ئەگەر ئەم سەرسامییە هانی دابن دەبوو دەستیان بە فەلسەفەکردن کردبایە، بەڵام هەرکە فەلسەفە دەستی بەجووڵان کرد، ئەوا سەرسوڕمان وەک پاڵنەر، پێویست نامێنی، بۆیە لەبەرچاو ون بووە. دەکرێ ون ببێ، چونکە ئەو تەنیا پاڵنەر بووە، بەڵام: سەرسوڕمان ئەرخێیە (بنەما)- بەسەر هەموو هەنگاوێکی فەلسەفەدا زاڵ و دەست ڕۆیشتووە. سەرسوڕمان پاتۆس (ڕەوشە). ئێمە ئاسایی وشەی پاتوس بە ڕەوش و هەست و سۆز و وورووژاندنی سۆز وەردەگێڕین، بەڵام وشەی پاتوس بە وشەی «پاسخێن»ەوە بەستراوە کە واتای دووچاربوون، بەدەستەوە گیرخواردن و شان دانە بەر، ناچاربی شانی بدەیتەبەرو بەهۆی شتێکی ترەوە خۆت دیار و دەستنیشان بکەیت. ئازایەتی ئەوە دەکرێت، لەم بارودۆخ و ڕەوشانەدا، ئەگەر ئێمە پاتوس بە ڕەوش وەربگێڕین مەبەستمان بڕیار و سوربوونە. بگرە ئێمە پێویستە ئازایەتی ئەو وەرگێڕانەمان هەبێ، چونکە بە تەنیا ئەو ئێمە لەوە بەتوندی ئاگادارەدەکاتەوە، نەکەوینە داوی بۆچوونێکی ڕەوانناسی نوێی وشەی پاتۆسەوە، بەڵام ئەگەر ئێمە پاتوس تەنیا بە ڕەوش

تێبگەین، دەتوانین وشەی پاتوس سەرسوڕمان ورتر و لەنزیکەوە دەستنیشان بکەین. لە سەرسوڕماندا لەگەڵ خۆماندا دەمێنینەوە (etre en erret). ئێمە هەروەک لەبەردەم بوونەوەردا پاشەکشە بکەین وایە لەبەر ئەوەی ئەو بەم جۆرەیە و بە جۆرێکی تر نییە. هەروەها سەرسوڕمان بەو پاشەکشێ کردنە لەبەردەم بوونی بوونەوەردا وشکایی نایەت erschopf، بەڵکو ئەو ئەوەیە، بەوپێیە ئەو پاشەکشێیە و لەگەڵ خۆدامانەوە لەهەمانکاتدا داپچڕان و پەلبەستران بێ بەهۆی ئەوەوە کە پاشەکشێی لێکراوە. بەم پێیە سەرسوڕمان ئەو ڕەوشەیە کە تیایدا خۆی بۆ بوونی بوونەوەر واڵا دەکاتەوە. سەرسوڕمان. سەرسوڕمان ئەو سروشتەیە کە لەناویدا بۆ فەیلەسووفە یۆنانییەکان گونجان لەگەڵ بوونی بوونەوەر دەستەبەر بووە.

بەتەواوەتی ئەو سروشتەکە بیر دیار و دەستنیشان دەکات جۆرێکی ترە لەوەی کە پرسیارە بەمیرات ماوەکەی، بوونەوەر چییە، لەوەداکەهەیە بەشێوازێکی نوێ کردووە و داڕشتووە ئیتر بەمە سەردەمێکی نوێی فەلسەفە دەستی پێ کردووە. دیکارت لە وردبوونەوەکانیدا تەنیا لەسەرەتادا پرسیاری نەکردووە بوونەوەر(تی توئەن)- چییە لەوەداکە بوونەوەرە؟

دیکارت پرسیویەتی:

کامەیە ئەو بوونەوەرە کە بەواتای ڕاستی هەبوون ens Certum بوونەوەرە؟ بۆ دیکارت لەو مابەینەدا جەوهەری ڕاستی هەبوون گۆڕاوە. لەسەدەکانی ناوەڕاستدا ڕاستی هەبوون گۆڕاوە. لەسەدەکانی ناوەڕاستدا ڕاستی هەبوون بریتی نەبووە لە دڵنیایی، بەڵکو پێناسە و سنووردانێکی پتەو بووە بۆ بوونەوەر لەوەدا کە بوونەوەرە. ڕاستی هەبوون واتای جەوهەری هەیە essentia (ماهییەت). لەلایەکی ترەوە بۆ دیکارت ئەوەی ڕاستەقینەیە بەشێوازێکی تر دانراوە و ژمێردراوە بۆ ئەو، گومان ئەو ڕەوشە،سروشتە بووە کە تەبایی و گونجانی لەگەڵبوونەوەری ڕاستەقینەدا، واتە لەگەڵ بوونەوەری دڵنیایی لێکراو دا هێناوەتە لەرزین. بۆ ئەوەی ڕاستی هەبوون ببێ بە بنەمایەکی پتەوی بوونەوەر لەوەدا کە بوونەوەرە لە گومان هەڵنەگریی من هەم سەبارەت بە منی مرۆڤ کەوتۆتەوە. بەهۆی ئەمەوە کە - من- دەبێ بەخۆی ڕەسەن، ئیتر بۆ یەکەم جار گەوهەری مرۆڤ بە واتای منێتی دەچینە ناو کایە و گۆڕەپانی خوێتییەوە بەسایەی گونجان لەگەڵ ئەو دڵنیایی کردنەدا Certitudo قسەکەی دیکارت دیاریی و دڵنیایی پەی پێ بردنی ڕوون و ڕەوان و ئاشکریی پێ بڕاوە. سروشتی ئەم گومانە پەسند کردنێکی لەبار بووە بەرەو دڵنیایی کردن. ئینجا بەرەو پێش دڵنیایی کردنەکە بووە بە فۆرم و ڕوخسار ڕەنگڕێژی ڕاستی Wahrhei. سروشت و هەست و نەستی بڕوابوون بەوەی کە هەمووکاتێک زانینی ڕەهای دڵنیایی لێکراو بەدەست دێت پاتوس و هەروەها ئەرخێی (بنەمای) فەلسەفەی نوێیە.

بەڵام ئایا تیاوس (بۆچوون)ی فەلسەفەی نوێ، ئەگەر بشێ قسەی لێ بکەین، لەچی پێک هاتووە؟

ئایا ئەم کۆتاییە بەهۆی سروشتێکی ترەوە دیاری کراوە؟ دەبێ لەچی جێگایەک بەدوای بۆچوونی فەلسەفەی نوێدا بگەڕێین؟ لەلای هیگڵ یاخود لە دوا قۆناخی فەلسەفەی شیلنگدا؟ ئینجا چی لە بارەی مارکس و نیتشێ؟ ئایا ئەوان لە ڕێبازی فەلسەفەی نوێ چوونە دەرەوە؟ ئەگەر نەء، چۆن دەکرێ پلەوپایەیان دەستنیشان بکرێت.

بابەتەکە وا دێتەبەرچاو هەروەک ئەوەی ئێمە تەنیا چەند پرسیارێکی مێژوویی بکەین،بەڵام ئەوی ڕاست بێت ئێمە گەوهەری دوارۆژی فەلسەفە لەبەرچاو دەگرین و هەڵیدەسەنگێنین. ئێمە هەوڵدەدەین گوێمان لەدەنگی بوون بێت.بە چ سروشت و سازێک ئەو بیری ئەمرۆ دێنێتە ئاراوە؟ ئەم پرسیارە سەختە بەڕوونی وەڵام بدرێتەوە، وا پێدەچێ جۆرە سروشتێکی بنەڕەتی دەستبەکار و زاڵ بێ، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا لە ئێمە شاردراوەیە. ئەمەنیشانەیەکەدەری دەخات بیرکردنەوەی ئەمرۆی ئێمە تا ئێستا ڕێگای ڕاست و ڕوونی خۆی نەدۆززیوەتەوە. ئەوی ئێمە تووشی دەبین تەنیا ئەمەیە: سروشت و جۆری جیاوازی بیرکردنەوە. گومان و بێهیوایی لەلایەک، شەیدابوونی کوێرانەی چەند بنەمایەکی پشت ڕاستنەکراوە کە بە دژ و بەرامبەر بە یەکتری وەستاون لەلایەکی ترەوە.ترس و پەشێوی تێکەڵاو هیواو بڕوابوون، بوون. بڕوایەکی باو پتر بڵاوە کە بەم جۆرەیە: بیر بەپێی جۆری بۆچوونی ژیرەکی و ژماردن و سەرژمێری لەو سروشتە بە تەواوەتی ئازاد بووە، بەڵام هەروەها سارد و سڕی ژماردنەکە و تەنانەت

وردیی تامەزرۆیی پلان و نەخشەکە نیشانە و هێمای ڕەوشەکەن. نەک تەنیا هەر ئەمە: بگرە تەنانەت ژیریش کە خۆی لە هەموو دەسەڵات و کارتێکردنێکی سۆز و هەست ڕزگارکردووە وەک ژیر (ئەقڵ Vernunft) لەگەڵ بڕوابوونی بەسەلمێنەی بیرکاری- مەنتیقییانەی بنەما و ڕێوشوێنەکانی تەبا و گونجاوە. ئەو گونجان و وەک یەکەی پەیڕەودەکرێ و خۆی والاکردۆتەوە کە لەگەڵ پەندی بوونی بوونەوەردا تەباو وەک یەکە، ئەمە فەلسەفەیە. ئەمە چییە- فەلسەفە، کاتێک دەیناسین و دەیزانین و پەی پێدەبەین ئەگەر ئێمە شارەزاببین بە چ شێوازێک فەلسەفە هەبوو دەبێت. ئەو بەشێوازی گونجان و وەک یەکە کە خۆی لەگەڵ سروشت و بانگەوازی بوونی بوونەوەردا یەک دەخات و دەگونجێ.

ئەم بەدەنگەوە هاتنە و گونجانە زمانێکە. ئەمە سوود و قازانجی زمانی تێدایە. ئەمە مانای چییە؟، بۆ ئێمە ئەمڕۆ گرانە تێبگەین: بۆچوونی ئاسایی و سەرپێی ئێمە لە بارەی زمان گۆڕانی سەیر و سەمەرەی بەسەرداهاتووە. لە ئەنجامی ئەمەدا وا دەرکەوتووە کە زمان ئامرازێکی دەربڕینە. هەر بەم پێودانگە مرۆڤ بە ڕاستی دادەنێ ئەگەر بڵێ: زمان خزمەتی بیرەکات لەجیاتی ئەوەی بڵێ: بیر وەک بەدەنگەوەهاتن خزمەتی زمان دەکات. پێش هەمووشتێک، بەڵام بۆچوونی ئەمڕۆ لە بارەی زمانەوە ئەوەندەی لە کردن و توانادایە لە ئەزموونی یۆنانی زمان دوورکەوتۆتەوە. بۆ یۆنانییەکان گەوهەری زمان خۆی وەک لۆگۆس والاکردۆتەوە. باشە کەواتە لۆگۆس و لگین مانای چییە؟ ئێمە ئەمڕۆ لە پێشدا وردە وردە لەسەر خۆ دەست پێ دەکەین بە ڕێگای توێ توێ کردنی جیاوازی لۆگۆس بگەینە گەوهەرە سەرەتاییە یۆنانییەکەی.لەگەڵ ئەمەشدا ناتوانین بگەڕێینەوە سەر گەوهەری زمان و ناتوانین بگەڕێینەوە دواوە و نە دەتوانین شتەکە بە سووک و ئاسانی وەربگرین و پەیڕەوی بکەین. کەچی بەپێچەوانەوە پێویستە ئێمە لەگەڵ ئەزموونی یۆنانی زمان لەوەدا لۆگۆسە وتووێژێک بکەین. بۆچی؟ چونکە ئێمە بەبێ بیرکردنەوەیەکی تێروتەسەل لەزمان ناتوانین بەڕاستی بزانین، فەلسەفە وەک بەدەنگەوە هاتنێکی جیاوبەرچاو، فەلسەفە وەک شێوازێکی بەرچاو و جیای وتن چییە.

لەبەر ئەوەی شیعر، ئەگەر ئێمە ئەو لەگەڵ بیردا بەراورد بکەین، بەشێوازێکی ئەوپەڕی بەرچاو و جیاواز خزمەتی زمان دەکات، وتووێژەکەمان کە بیرکردنەوەیە لە فەلسەفە، بە ناچاری ئەو ڕێگایە دەگرێتەبەر پێوەندی نێوان بیرو شیعر ڕوون بکاتەوە. لە نێوان هەردووکیاندا، بیرو شیعر جۆرە خزمایەتییەکی شاردراوە دەستبەکارە، چونکە هەردووکیان سەرگەرمی خزمەتکردنی زمانن و لەودا بزر دەبن و دەتوێنەوە، بەڵام لە نێوان هەردووکیشیاندا لە هەمانکاتدا کە لەبەرێک هەیە، ئەوان «لەسەرچیای لەیەکتری دابڕاو» جێگیرن. ئێستاکە مرۆڤ دەتوانێ بەڕاستی داوا بکات کە وتووێژەکەمان بە تەنیا بریتی بێت لە پرسیارکردن لەبارەی فەلسەفەوە. ئەم سنوور بۆ دانانە کاتێک شیاوەکی دەبێت و بگرە پێویست و ناچارییە، ئەگەر لە وتووێژەکە بکەوێتەوە کە فەلسەفە ئەوە نییە وەک ئەوەی کە ئێستاکە لێک دەدرێتەوە و ڕوون دەکرێتەوە: بەدەنگەوە هاتن و گونجاو وەک یەکێک کە بانگەواز و پەندی بوونی بوونەوەر دەهێنێتە زمان و قسەکردن.

بەواتایەکی تر: وتووێژەکەمان بەو مەبەستە نییە کە کە ئەرکێک بگرێتە ئەستۆ پرۆگرامێکی ڕێکو پێکی دیاروجێگیر پەرەپێ بدات، بەڵام دەخوازێ کۆشش بکات، هەموو ئەوانەی دەیانەوێ بەشداری تیادا بکەن بۆکۆبوونەوەیەک ئامادەیان بکات کە تیایدا باسی لەوە بێت کە باسمان کردووە کە ئێمە بەبوونی بوونەوەر ناوی دەبەین. با بیرلەوە بکەینەوە کە ئەرستۆ وتوویەتی:

«بوونی بوونەوەر بەفرە ڕەنگی بەدەردەکەوێ(*)».

پەراوێزەکان:

1- Andre Gide, Dostoiewsky. Paris 1925. P.247.

- ئەندرێ جید، دۆستۆیڤسکی. پاریس ١٩٢٥، ل٢٤٧.

٢- نووسەر ئەم وشەیەی بەپیتی یۆنانی نووسیوە- وەرگێڕ-

3- Vgl. Vortraege und Aufsaetze 1954. S.207-229.

٤- وشەی یۆنانی ئیپستمێ بەمانای زانین- ناسین دێت- لێرەوە ئیپستمۆلۆجی بەتیۆری زانین وەرگێڕدراوە. - وەرگێر-

٥- مەبەستی هایدیگەر ئەوەیە کە ئەم پێناسەیە وەک بابەتێکی ناوکۆیی هەموو پێناسەکان بگرێتە خۆی و لەگەڵیاندا بگونجێ. - وەرگێڕ-

6- Vergl. sein und Zeit. P.7.B.

سەرچاوە:

Heidegger, Martin, Was ist das- Die Philosophie. Stuttgart. M. Auflage. 2003.